

Ірина Жаровська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор
кафедри теорії та філософії права
irazhar@ukr.net

РОЛЬ ФЕНОМЕНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ

© Жаровська І., 2017

Проаналізовано проблему значення національної свідомості для державно-правового простору. Позиціонується, що свідомість окремої особистості формує погляди, уявлення, почуття щодо чинного або бажаного права, держави, соціальних та державотворчих процесів. У державно-владній діяльності національна свідомість окремої особистості впливає не тільки на індивідуальному рівні, але й формує комплексні масові національні інтенції. Констатовано, що неприйнятною є форма державної влади, яка суперечить духу та свідомості, ментальним атрибутам народу, що її формує.

Ключові слова: національна свідомість; особистість; державно-правовий простір; цінності; менталітет.

Ірина Жаровська

РОЛЬ ФЕНОМЕНА НАЦИОНАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ В ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Проанализировано проблему значения национального сознания для государственно-правового пространства. Позиционируется, что сознание отдельной личности формирует взгляды, представления, чувства относительно действующего или желаемого права, государства, социальных и государственных процессов. В государственно-властной деятельности национальное сознание отдельной личности не только влияет на индивидуальном уровне, но и формирует комплексные массовые национальные интенции. Констатировано, что неприемлема форма государственной власти, которая противоречит духу и сознанию, ментальным атрибутам народа, который ее формирует.

Ключевые слова: национальное сознание; личность; государственно-правовое пространство; ценности; менталитет.

Iryna Zharovs'ka

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory and Philosophy of Law
Sc. D., Prof

THE ROLE OF NATIONAL CONSCIOUSNESS PHENOMENON IN THE STATE-LEGAL SPACE

The article analyzes the problem of national identity value for the state-legal space. It's positioned that consciousness of separate individual creates views, ideas, feelings about current

or desired law, state, social and governmental processes. In state-government activities – national consciousness of the individual affects not only on the individual level, but also generates comprehensive national mass intentions. It's stated that unacceptable is a form of government, contrary to the spirit and consciousness, mental attributes of the people that generates it.

Key words: national consciousness; identity; state-legal space; values; mentality.

Постановка проблеми. Істотним елементом впливу на державно-правовий простір можна вважати національну свідомість особистості. Національне, або природне, в правосвідомості визначаємо як систему найістотніших правових поглядів, ідей, уявлень, відчуттів, емоцій, ціннісних орієнтацій, настроїв, що склались упродовж тривалого часу, виражають ідейно-світоглядне та нормативне парадигмальне ставлення народів, етносів, націй до чинного права, правових інститутів та регламентують сферу національних відносин як найголовніших серед усіх інших за будь-яких часів.

У процесі становлення громадянського суспільства виникає потреба змін у правовому світогляді влади, орієнтації її на пошук оптимальних гуманістичних основ організації, пошук шляхів зняття суперечності між морально необхідним та соціально вимушеним у її діяльності. Актуальними, зокрема, є проблеми співвідношення національних і загальнолюдських гуманістичних цінностей, гуманізму і права, гуманізації державної влади і відповідальності та вимогливості.

Аналіз дослідження проблеми. Оскільки державно-правовий простір пов'язаний із широким спектром явищ, вказану проблему або суміжні з нею досліджували такі вчені, як А. Заєць, М. Кельман, В. Ковальчук, А. Колодій, М. Козюбра, Р. Мінченко, О. Петришин, С. Погребняк, В. Сіренко, А. Селіванов, О. Скакун, С. Сливка та ін. Однак вагомість задекларованої проблематики та потреба оновлення методологічних підходів у аспекті правового регулювання вказаної сфери потребує додаткового аналізу визначення ролі феномену національної свідомості у державно-правовому просторі.

Метою статті є дослідження ролі феномену національної свідомості у державно-правовому просторі.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають українські теоретики, відмінності щодо використання правової спадщини визначають глибокі зміни в розумінні розвитку правових систем сучасності, їх поділі на два різновиди: віддиференційовані та недиференційовані. У перших правових системах право існує як відокремлене, порівняно самостійне явище щодо релігії, моралі, звичаю, політики. І навпаки, у недиференційованих правових системах право нерозривно пов'язане з іншими регуляторами й цінностями. Віддиференційовані правові системи утворюють дві правові сім'ї: родини романо-германського (континентального) права і загального (прецедентного) права. У складі останніх правових систем: релігійна правова сім'я; традиційна (звичаєво-правова) сім'я; євразійська (ідеологізована) правова сім'я; далекосхідна правова сім'я [1, с. 75].

Погоджуючись із позицією цитованого автора, ми дещо змінили б акценти. На наш погляд, треба говорити, що кожна правова система не може існувати як окрема, відділена від інших елементів політичного соціуму підсистема. У такому разі право стає неефективним та нелегітимним, воно втрачає повагу, відтак формується правовий нігілізм або правовий інфантилізм, інші деформаційні процеси в державно-владній підсистемі. Звернімося до класиків, щоб підсилити власне тлумачення. “Багато речей, – пише Монтеск'є, – керують людьми: клімат, релігія, закони, принципи правління, приклади минулого, вдача, звичаї, як результат усього цього утвориться загальний дух народу” [2, с. 59]. Отож імплементація, узгодження певних історичних цінностей соціуму, національних ідей та принципів, ментальних особливостей та моральних аксіологем у правову і політичну систему сприятиме правильності, адекватності й правотворчого, і правореалізаційного процесу в державі.

У період радикальної державотворчої трансформації сучасне українське суспільство перебуває на шляху “долання перешкод” і тому особливо гостро реагує на деформацію ціннісних для нього субстанцій. Враховуючи неефективність багатьох запозичених правових норм, можна очікувати підвищення інтересу до власної правової спадщини, оскільки стає очевидною необхідність її використання для підвищення ефективності правової системи України.

Правосвідомість розвивається через взаємодію з іншими етносами, через взаємовплив, взаємопроникнення правових культур, форм правових свідомостей, які, зрештою, ведуть до деякого ототожнення, вирівнювання національних правових культур, кожна з яких запозичує з іншої духовно-правової спадщини все істинне народне, гуманне, благородне та справедливе. Етнічне ж стає вираженням національно-особливого, виробленого упродовж природно-історичного розвитку. Під час тривалого еволюційного розвитку загальносоціальне з необхідністю вбирає національне і навпаки. Становлення української правової свідомості з усіма її національними особливостями і властивостями – це правовий процес, що формується, поза сумнівом, не на порожньому місці, не штучно, а знаходить сприятливий ґрунт, що готувався в ході тривалого попереднього для української нації суспільно-історичного та правового розвитку як створення якісної правової цінності, у якій переважають національні орієнтири з формуванням пріоритетних відповідних інтересів та перспектив [3].

Ментальна правова енергія правосвідомості не дає останній “закинути”, трансформувати позитивне право в самодостатню, відірвану від людського буття безжиттєву юридичну догму, звичайно тільки в тому випадку, якщо така енергія в духовно-культурному контексті позитивна. Істинна сила правової ментальності – у духовно-моральній зумовленості, у постійному вдосконалюванні своїх правокультурних ресурсів [4, с. 28]. В аспекті досліджуваного предмета правова ментальність виступає порівняльною субстанцією, тобто правові й політичні реалії сучасного існування та змінні детермінанти суспільного буття порівнюють із ментальними нормами того чи іншого суспільства. Неприйнятною є форма державної влади, яка суперечить духу та свідомості, ментальним атрибутам народу, що її формує.

Свідомість окремої особистості формує погляди, уявлення, почуття щодо чинного або бажаного права, держави, соціальних та державотворчих процесів. Тому, враховуючи зазначений вище принцип “людиноцентризму”, у державно-владній діяльності національна свідомість окремої особистості не тільки впливає на індивідуальному рівні, але й формує комплексні масові національні інтенції.

Сучасне суспільство розвивається під впливом деяких інтеграційних, глобалізаційних та модернізаційних процесів, що впливають і на державну владу також. Характеризуючи зміни в суспільстві, виокремлюють два типи соціокультурних трансформацій. Перший тип – це виникнення й інституалізація традицій та інших елементів культури і соціальної структури, які забезпечують пріоритет запропонованих норм і правил поведінки суб’єктів (традиційних дій) порівняно з можливостями їхніх інноваційних дій, що називають традиціоналізацією. Другий тип – як розширення свободи вибору і відповідальності суб’єктів, збільшення можливостей для інновацій через ускладнення структури суспільства, залучення нових елементів, розвитку особистості та піднесення її потреб, іменують лібералізацією (модернізацією) [5, с. 7].

Футурологи називають парадоксом глобалістики взаємовідносини міжнародного і внутрішньодержавного права в умовах глобалізації [6, с. 114], зазначаючи, що “універсальність – унікальність” лежить у площині проблеми співвідношення міжнародного і національного права. Парадокс полягає в тому, що, з погляду глобалістики, міжнародні правові документи є універсальнішими, відкритішими, спрямованими в майбутнє, а національні – радше унікальні, закриті, обмежені минулим, традиціями. Як “відкрита” система міжнародне право є життєздатнішим, аніж “закрита” система національного права. З огляду на те, що міжнародне співтовариство не може мирно співіснувати і розвиватися без міжнародного і без національного законодавства, то й доля глобальних політичних, економічних, екологічних, соціокультурних процесів залежить від рівня узгодженості міжнародного і національного законодавства.

Втім, і народ, і нація чи держава також не можуть існувати самостійно, без міжнародної співпраці та взаємодії. Впливати на національну субстанцію можна двоюко: через нівелювання міжнародного чи закордонного правового державотворчого досвіду або його ідеалізацію. Перший шлях веде до шовіністичної держави, другий – спричиняє правовий космополітизм, тобто феномен, який сповідує принцип “злиття націй”, відмови від національної самобутності, творення загальносвітової культури внаслідок змішування національних культур. Сьогодні нам відома низка проблем щодо адаптації законодавства України до права Європейського Союзу. Провадячи гармонізацію, Україна має враховувати здебільшого односторонність цього процесу, оскільки не йдеться про взаємні кроки з обох сторін з узгодження своїх правових норм, а тільки про зміни в українському законодавстві задля його гармонізації з нормами права Євросоюзу. Україна, фактично, ніяк не може впливати на процес нормоутворення в системі Євросоюзу, а тільки виступає як дестинатор його правових приписів [7, с. 42].

І. Вдовичин вдало розставляє акценти в суперечностях національного і глобального. Застережним є не глобалізована економіка (вона тією чи іншою мірою завжди була такою), а прагнення ліквідувати національні особливості, запропонувати наднаціональні органи влади. Особа опиняється в ситуації тотальної уніфікації, протистояти якій окремий індивід не здатний. Максимально уніфікована особа – не людина, не суб’єкт. Їй вже не потрібна свобода. Для неї існують чіткі критерії її буття – безперервне зростання матеріального добробуту. Ціну за набуті речі – відмову від свободи вибору, власного “Я” – не розглядають як завищену [8, с. 456].

Британський науковець Е. Орюкю, досліджуючи транспозицію права, вважає її процесом перенесення права, точніше, так званих правових “трансплантів”, наслідком якого є кардинальна зміна чи перегляд національного права відповідно до правової моделі, що транспонується в національну правову систему. Водночас він акцентує на тому, що навіть кардинальна зміна правових конструкцій повинна здійснюватися з урахуванням національної правової культури та спадщини [9]. В. Литвин, аналізуючи сучасні реалії державотворчого розвитку України, зазначає, що “важливим завданням для інтелектуальної еліти на сучасному етапі розвитку України має стати осмислення минулого. Лише через осмислення минулого відкривається можливість для конструювання концепту майбутнього. Саме історичний аналіз повинен стати інструментом перетворень, що мають на меті формування і реалізацію концепції національного розвитку” [10, с. 147].

Гіперболізація національного історичного спадку може набувати і деформованої форми. Національна субстанція у праві має бути вагомою, однак не домінантною. Х. Ортега-і-Гассет стверджує: “Нації і народності, як свідчить світовий досвід, насправду не можуть вповні розкрити свій потенціал доти, доки не пройдуть фазу національної державності. І цього не треба боятися, лише б національна державність не стала націоналістичною, коли наростає авторитет влади, проводиться політика національної чистки, придушення національних меншин” [11, с. 7]. Глобалізаційні чинники змін призводять до того, що державна влада перебуває в точці біфуркації. Ці процеси виникають в особливих точках траєкторії руху правової та державовладної системи. Вони є точками розділення або “розпорошення” траєкторії на “гілки” – на потенційні напрями подальшого руху: створення власного вакууму, що передбачає суто національний компонент; встановлення запозиченої матриці державно-владних відносин або інші модули розвитку людства і держави.

Висновки. У сучасних умовах досконалим можна вважати лише те суспільство, державна влада якого орієнтується на утвердження морально-етичних цінностей, подолання ситуації, за якої відбувається приниження індивідуальності, виховання поневоленої людини, не здатної проявити всі свої творчі здібності. Права та свободи людини становлять основу взаємодії суб’єкта соціуму та інститутів влади. Державна влада виконує роль арбітра у відносинах між різними соціальними верствами суспільства, пом’якшує їх протиборство, виконує суспільні справи та забезпечує консенсус інтересів.

У правовій та державно-владній парадигмі запропоновано ідею національного центризму. Йдеться про розвиток національно-територіальної, національно-персональної та національно-культурної субстанції із урахуванням позитивного демократичного досвіду державотворчих

процесів інших держав через імплементації міжнародних норм в аспекті можливості поєднання їх з національним елементом у механізмі державної влади.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Оборотов Ю. Н. *Традиції і новації в правовому розвитку* / Ю. Н. Оборотов. – Одеса : Юрид. л-ра, 2001.
2. Арон Р. *Етапи розвитку соціологічної думки* / Р. Арон ; [общ. ред. и предисл. П. С. Гуревича]. – М. : Прогресс – Политика, 1992. – 608 с.
3. Дмитрієнко Ю. М. Чому українська правова свідомість більш універсально та традиційно статусна, аніж правова свідомість України [Електронний ресурс] / Ю. М. Дмитрієнко // *Динаміка наукових badan.* – 2010 : матер. VI Міжнародної наук.-практ. конф., 7–15 липня 2010 року. – 2010. – Vol. 5. – S. 76.
4. Павловська-Кравчук В. А. *Правосвідомість як ментально-ціннісна основа права* / В. А. Павловська-Кравчук // *Правова система України у світлі сучасних активних реформаційних процесів : між нар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–30 грудня 2010 р.) : у 2 т.* – К. : Центр правових наук. дослідж., 2010. – Т. 1. – С. 28.
5. Лапін Н. Й. *Проблема соціокультурної трансформації* / Н. Й. Лапін // *Вопросы философии.* – 2000. – № 6. – С. 7–9.
6. Арутюнов В. Х., Свінцицький В. М. *Філософія глобальних проблем сучасності.* – С. 114.
7. Муравйов В. *Гармонізація законодавства і європейська інтеграція* / В. Муравйов // *Право України.* – № 6. – 2013. – С. 12–47.
8. Вдовичин І. Я. *Свобода особи в правій українській політичній думці (20–30 рр. XX ст.) : монографія* / І. Вдовичин. – Івано-Франківськ : Мисто НВ, 2010. – 705 с.
9. Oriicu E. “Law as Transposition” *51 International & Comparative Law Quarterly* 205–223 (2002).
10. Литвин В. М. *Реалії постновітньої доби та її виклики для України* / В. М. Литвин, Кресін О., Ткаченко О. *Національна держава в умовах глобалізації* // *Право України.* – 2007. – № 6. – С. 147–154.
11. Соколов В. Н. *Власть. Политика. Массы* / В. Н. Соколов, С. Е. Ханеев. – Одеса : Маяк, 2002. – 201 с.

REFERENCES

1. Oborotov Yu. N. *Traditsii i novatsii v pravovom razvitiu* [Traditions and innovations in legal development]. Odessa : Yurid. l-ra Publ., 2001.
2. Aron R. *Etapy razvitiya sotsiologicheskoi mysli* [Stages of development of sociological thought]. obshch. red. i predisl. P. S. Gurevicha. Moscow : Progress-Politika Publ, 1992. 608 p.
3. Dmytriyenko Yu. M. *Chomu ukrayins'ka pravova svidomist' bil'sh universal'no ta tradytsiyno statusna, anizh pravova svidomist' Ukrainy* [Why Ukrainian legal consciousness more universally and traditionally a status than legal consciousness Ukraine]. *Dynamska naukovykh badan-2010 : mater. VI Międzynarodowej nauk.-prakt. konf., 7–15 lipca 2010 roku.* 2010. Vol. 5. P. 76.
4. Pavlovs'ka-Kravchuk V. A. *Pravosvidomist' yak mental'no-tsinnisna osnova prava* [Legal awareness as mental-values based on human]. *Pravova systema Ukrayiny u svitli suchasnykh aktyvnykh reformatsiynykh protsesiv : mizh nar. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 29–30 hrudnya 2010 r.) : u 2 t.* Kyiv : Tsent pravovykh nauk. doslidzh. Publ, 2010. Vol. 1. P. 28.
5. Lapin N. I. *Problema sotsiokul'turnoi transformatsii* [The problem of sociocultural transformation]. *Voprosy filosofii.* 2000. No 6. pp. 7–9.
6. Arutyunov V. X., Svintsits'kyu V. M. *Filosofiya hlobal'nykh problem suchasnosti.* [Philosophy of global problems]. P. 114.
7. Muravyov V. *Harmonizatsiya zakonodavstva i yevropeys'ka intehratsiya* [Legislation and European Integration]. *Pravo Ukrayiny.* No 6. 2013. pp. 12–47.
8. Vdovychyn I. Ya. *Svoboda osoby v praviy ukrayins'kiy politychniy dumtsi (20–30 rr. XX st.) : monohr.* [Freedom of the person in the right Ukrainian political thought (20–30's. XX c.): monograms]. Ivano-Frankivs'k : Misto NV Publ, 2010. 705 p.
9. Oriicu E. “Law as Transposition” *51 International & Comparative Law Quarterly* 205–223 (2002).
10. Lytvyn V. M. *Realiyi postnovitn'oyi doby ta yiyi vyklyky dlya Ukrayiny* [Postnovitnoyi day realities and its challenges for Ukraine]. Kresin O. Natsional'na derzhava v umovakh hlobalizatsiyi. O. Kresin, O. Tkachenko. *Pravo Ukrayiny.* 2007. No 6. pp. 147–154.
11. Sokolov V. N., Khaneev S. E. *Vlast'. Politika. Massy* [Power. Policy. Masses]. Odessa : Mayak Publ, 2002. 201 p.

Дата надходження: 03.05.2017 р.